

ARTYKUŁY

Irena Mamczak-Gadkowska
(Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

Czterdzieści lat studiów archiwistycznych na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Starania o kształcenie archiwistów w Poznaniu mają długą historię. Próbę taką, zmierzającą do utworzenia Instytutu Archiwalnego w Poznaniu, podjął po odzyskaniu przez Polskę niepodległości profesor Józef Paczkowski, wybitny archiwista, pierwszy Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych i profesor Uniwersytetu Poznańskiego. Jakkolwiek idea ta nie została zrealizowana, to jednak w latach 1926-1933 J. Paczkowski prowadził wykłady z archiwistyki dla studentów Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Poznańskiego¹.

Plany uniwersyteckiego kształcenia archiwistów w Poznaniu zostały zrealizowane wraz z powołaniem 22 listopada 1972 r. Zakładu Archiwistyki. Jego kierownictwo objął profesor Franciszek Paprocki, doświadczony i zasłużony archiwista i historyk, w latach 1956-1961 kierownik Katedry Archiwistyki i Nauk Pomocniczych Historii na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu². Po jego śmierci Zakładem Archiwistyki UAM kierowali koleni pro-

¹ Archiwum Państwowe Poznań, Spuścizna J. Paczkowskiego, sygn. 3, s. 274-279; I. Mamczak-Gadkowska, *Paczkowski Józef (1861-1933)*, [w:] *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, t. I, pod red. M. Bielińskiej, I. Janosz-Biskupowej, Warszawa-Łódź 1988, s. 161-163; tejsze, *Z historii kształcenia archiwistów w Polsce. Niezrealizowane projekty kształcenia archiwalnego z pierwszych lat II Rzeczypospolitej*, [w:] *Z uczniami, kolegami i przyjaciółmi w świecie nauki. Prace dedykowane Profesorowi Bohdanowi Ryszewskiemu w osiemdziesiątą rocznicę urodzin*, pod red. W. Chorążyczewskiego, A. Żeglińskiej, Olsztyn 2014, s. 239-255.

² Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (dalej cyt. AUAM), Akta personalne prof. Franciszka Paprockiego, sygn. 523/1071; *Kronika Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu za lata akademickie 1972/1973-1974/1975, za rektoratu prof. dr hab. Benona Miśkiewicza*, Poznań 1976, s. 111; D. Matelski, *Franciszek Paprocki (1911-1978). Archiwista, historyk i dydaktyk*, „Poznański Rocznik Archiwalno-Historyczny” 1994-1995, r. II/III, s. 134-151; I. Mamczak-Gadkowska, *Franciszek Paprocki, pierwszy kierownik Zakładu Archiwistyki Uniwersytetu im. Adama*

esorowie, historycy i archiwiści. W 1978 kuratorem jednostki został profesor Jerzy Strzelczyk. W latach 1988-2012 Zakładem Archiwistyki kierował profesor Stanisław Sierpowski. Od 2012 r. kierownikiem jest profesor Irena Mamczak-Gadkowska.

W ciągu ponad czterdziestu lat istnienia Zakładu Archiwistyki związani z nim byli lub są nadal profesorowie, adiunkci i asystenci: Bogusław Polak (1975-1980), Tomasz Jasiński (1979-1987), Irena Mamczak-Gadkowska (od 1976 r.), Genowefa Wojciech-Masłowska (1981-1986), Dariusz Matelski (1987-1996), Rafał Galuba (od 1988 r.), Jarosław Wiśniewski (1996-2012), Krzysztof Strykowski (od 2000 r.), doktoranci: Tomasz Paluszyński, Marcin Peterlejtner, Józef Malinowski, Edyta Bątkiewicz, Tomasz Karpiński, Monika Sak, Zuzanna Jaśkowska i Krzysztof Rataj oraz pracownicy inżynieryjno-techniczni: Anna Sarrazin, Leszek Koncur i Przemysław Zysnarski.

Aktualnie kadre naukowo-dydaktyczną Zakładu Archiwistyki stanowią profesorowie: Stanisław Sierpowski, Irena Mamczak-Gadkowska, Krzysztof Strykowski, Rafał Galuba, adiunkci: Magdalena Biniaś-Szkopek i Magdalena Heruday-Kiełczewska oraz doktoranci: Zuzanna Jaśkowska i Krzysztof Rataj. W zakresie realizacji procesu dydaktycznego na przestrzeni kilkudziesięciu lat Zakład Archiwistyki ściśle współpracował i nadal współpracuje z innymi zakładami Instytutu Historii UAM, z miejscowym Archiwum Państwowym oraz Archiwum UAM.

Znaczącą rolę w kształceniu archiwistów na Wydziale Historycznym UAM odgrywają pracownicy Archiwum Państwowego w Poznaniu. Zainicjowana przez twórcę specjalności archiwistycznej na UAM stała, kilkudziesięcioletnia współpraca Zakładu Archiwistyki z tą instytucją pozostaje gwarantem wysokiego poziomu kształcenia i przygotowania zawodowego studentów. Wykłady z metodyki archiwalnej, zarządzania dokumentacją i zarządzania archiwami powierzano zawsze wybitnym archiwistom, którzy przez całe swoje życie zawodowe byli związani z poznańskim Archiwum. W kolejnych latach prowadzili je: Irena Radtke (w Zakładzie Archiwistyki w latach 1975-1988), autorka licznych prac na temat kancelarii, zwłaszcza kancelarii miasta Poznania, kancelarii pruskiej i współczesnej, oraz opracowań z zakresu metodyki archiwalnej i kształtowania narastającego zasobu archiwalnego³. Po jej przejściu na emeryturę wykłady prowadził Stanisław Nawrocki (w Zakładzie Archiwistyki w latach 1988-2000), wieloletni wicedyrektor Archiwum Państwowego, autor licznych prac z zakresu archi-

Mickiewicza w Poznaniu, „Archiwista Polski” 2009, nr 1, s. 9-21; *Dorobek naukowy toruńskiego ośrodka archiwistyki*. Franciszek Paprocki, [w:] *Dorobek naukowy i dydaktyczny toruńskiego ośrodka archiwistyki*, pod red. H. Robótki, Toruń 2011, s. 147-159.

³ I. Mamczak-Gadkowska, *Irena Radtke (1923-2014)*, „Archiwista Polski” [Bydgoszcz] 2014, nr 4, s. 104-117; E. Rogal, *Irena Radtke (1923-2014)*, „Przegląd Archiwalno-Historyczny” 2014, t. 1, s. 311-317.

wistyki, informacji naukowej, tezaurusu archiwalnego, wielki zwolennik komputeryzacji archiwów⁴. Po jego śmierci wykłady z zakresu metodyki archiwalnej i zarządzania dokumentacją współczesną prowadzi Krzysztof Strykowski (w Zakładzie Archiwistyki od 2000 r.), wicedyrektor Archiwum Państwowego w Poznaniu, autor licznych prac historycznych, współautor podręcznika z zakresu metodyki archiwalnej, autor opracowań na temat problematyki kancelaryjno-archiwalnej. Do grona bliskich współpracowników Zakładu Archiwistyki należy wielu pracowników poznańskiego Archiwum, w tym jego kolejni dyrektorzy: dr Stanisław Kłys i mgr Henryk Krystek, którym powierzane były i są wykłady otwarte i zajęcia specjalistyczne, a także opieka nad praktykami zawodowymi.

Pierwszy rocznik studentów archiwistyki na UAM rozpoczął naukę w roku akademickim 1975/1976. Regularne studia archiwistyczne były jednak poprzedzone cieszącymi się dużym zainteresowaniem studentów wykładami oraz proseminariami i seminariami z archiwistyki, prowadzonymi od chwili powołania Zakładu Archiwistyki przez prof. Paprockiego. Opracowany przez Paprockiego program studiów archiwistycznych na UAM oparty był na doświadczeniach dydaktycznych specjalizacji toruńskiej oraz zagranicznych szkół archiwalnych, zwłaszcza niemieckich. W latach siedemdziesiątych XX w. program kształcenia na uniwersyteckich specjalnościach archiwistycznych w Polsce był podobny⁵. Obejmował on takie przedmioty, jak: wstęp do archiwistyki i teorii archiwalnej, rozwój form kancelaryjnych, paleografia, neografia gotycka i ruska, metodyka archiwalna, zarządzanie dokumentacją współczesną oraz informacja naukowa. W programie studiów przewidziano również dwa objazdy naukowe; pierwszy do archiwów państwowych w terenie, a drugi do archiwów centralnych. Uzupełnieniem tak realizowanego programu były dwie czterotygodniowe, wakacyjne praktyki archiwalne, realizowane w archiwach państwowych, wyznaczonych przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych, głównie w Warszawie, Toruniu, Kaliszu, Lesznie, Białymstoku, Suwałkach, Piotrkowie Trybunalskim i Siedlcach⁶.

W ciągu czterdziestu lat istnienia specjalizacji archiwistycznej na Wydziale Historycznym UAM program nauczania podlegał modernizacji, zależnej zarówno od rozwoju archiwistyki, jak i od możliwości kadrowych Zakładu Archiwistyki oraz współpracujących z nim zakładów naukowych Instytutu Historii i Archiwum Państwowego w Poznaniu. W latach osiemdziesiątych, w związku

⁴ S. Nawrocki, *Archiwistyka i regionalizm*, Poznań 1995; *Bibliografia prac prof. dr hab. Stanisława Nawrockiego za lata 1955-1995*, tamże, s. 11-34.

⁵ M. Lewandowska, *Z problematyki kształcenia archiwistów w Polsce 1945-1985*, „Archeion” 1981, t. 72, s. 43 in.; też: *Uwagi o aktualnych programach specjalizacji archiwistycznych w Polsce*, tamże, 1986, t. 86, s. 182-199.

⁶ I. Mamczak-Gadkowska, *Specjalizacja archiwistyczna na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*, „Poznański Rocznik Archiwalno-Historyczny” 1996, r. IV, s. 123-135.

z uzyskaniem przez uniwersytety autonomii i samodzielności programowej, zaistniały możliwości większego zindywidualizowania realizowanego dotychczas programu studiów archiwistycznych poprzez zwiększenie liczby godzin przeznaczonych na przedmioty specjalistyczne, a nawet wprowadzenie do programu studiów nowych, dotychczas nierealizowanych przedmiotów.

Do programu studiów archiwistycznych na UAM w Poznaniu wprowadzono wówczas: edytorstwo źródeł, historię ustroju i konwersatorium z regionalistyki. Zwiększono liczbę godzin przeznaczonych na realizację zajęć z zarządzania dokumentacją archiwalną oraz informatyki. W tym kształcie program studiów przetrwał do lat dziewięćdziesiątych.

Na początku nowej dekady specjalność archiwistyczna w Poznaniu przekształciła się w trzyletni *collège* archiwistyczny, skupiający nie tylko studentów studiów historycznych, ale również innych kierunków humanistycznych. Warunkiem przyjęcia na trzyletnie specjalistyczne studia archiwistyczne było zaliczenie dwóch lub czterech semestrów studiów uniwersyteckich oraz uzupełnienie zajęć z nauk pomocniczych historii. Zainteresowanie tą formą studiów było bardzo duże i do tradycyjnie już studiujących archiwistykę historyków dołączyli studenci takich kierunków studiów, jak: filologia polska, romańska, rosyjska, bibliotekoznawstwo, archeologia, socjologia, prawo, geografia, dziennikarstwo, a także studenci uczelni katolickich. Wysoka ocena tej nowatorskiej wówczas formy kształcenia archiwistów nie miała, niestety, wpływu na decyzje władz. Począwszy od roku akademickiego 1995/96, z powodu komercjalizacji studiów powrócono na UAM do trzyletniej specjalności archiwistycznej skierowanej tylko do studentów Wydziału Historycznego. Bardzo pozytywne i cenne doświadczenia w zakresie kształcenia na specjalności archiwistycznej studentów innych kierunków studiów zostały w nieodległej przyszłości wykorzystane w dwustopniowym modelu kształcenia uniwersyteckiego (licencjat, magisterium). Stało się tak po wprowadzeniu w Polsce systemu bolońskiego, który pozwala (po ukończeniu studiów licencjackich) na wybór innego, dowolnego kierunku studiów.

Program trzyletnich studiów archiwistycznych, realizowany od połowy lat dziewięćdziesiątych XX w., uzupełniony został o konwersatorium z historii gospodarczej, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki archiwów gospodarczych, oraz konwersatorium z archiwaliów w bibliotekach i muzeach. Zwiększono także liczbę wykładów z zarządzania dokumentacją współczesną oraz z historii ustroju. Program studiów został poza tym wzbogacony o wykłady monograficzne z archiwistyki, zwane wykładami otwartymi. Adresowane one były nie tylko do studentów archiwistyki, ale także do pozostałych studentów oraz pracowników Instytutu Historii, a także czynnych zawodowo archiwistów. Celem tych wykładów, oprócz poszerzenia wiedzy archiwalnej, było i jest zapoznanie słuchaczy z wybitnymi, polskimi i zagranicznymi teoretykami i praktykami z dziedziny archiwistyki i zarzą-

dzania dokumentacją. W zakresie kształtowania programu nauczania oraz jego kolejnych modernizacji pracownicy Zakładu Archiwistyki UAM korzystali z doświadczeń innych uniwersytetów oraz Sekcji Edukacji i Szkolenia Archiwalnego Międzynarodowej Rady Archiwów (International Council on Archives Section for Archival Education and Training ICA/SAE)⁷.

Istotnej ewolucji uległy również praktyki archiwalne: pierwsza, trzytygodniowa, realizowana jest głównie w archiwach poznańskich: Archiwum Państwowym, Archiwum PAN i Archiwum Archidiecezjalnym, natomiast druga, trwająca dwa tygodnie, w archiwach zakładowych, archiwach urzędów państwowych i samorządowych, archiwach uczelni wyższych, bibliotek naukowych i muzeów oraz instytucji bankowych. Do roku 2003 program studiów obejmował również objazd naukowy po archiwach centralnych w Warszawie.

Od końca lat osiemdziesiątych wiele miejsca w programie uniwersyteckiego kształceniu archiwistów zajmuje informatyka. Wprowadzenie komputerów do archiwów, urzędów i innych instytucji sprawiło, że zajęcia z informatyki stały się integralnym elementem kształcenia przyszłych archiwistów w Polsce i na świecie. Niezależnie od tego, w latach 1990-1996 Zakład Archiwistyki UAM wspólnie z Zakładem Archiwistyki UMK oraz przy współpracy z Naczelną Dyrekcją Archiwów Państwowych organizował w Poznaniu dwutygodniowe kursy komputerowe, tzw. Letnie Szkoły Komputerowe, które ukończyło ponad stu studentów oraz pracowników archiwów państwowych⁸.

Począwszy od roku akademickiego 2001/2002, w związku z przejściem większości wydziałów UAM na dwustopniowy system kształcenia (trzyletnie studia licencjackie i dwuletnie studia magisterskie), specjalizacja archiwistyczna, podobnie jak inne specjalizacje, realizowana była na dwuletnich studiach magisterskich. Program studiów został wzbogacony o zajęcia z zakresu archiwów elektronicznych oraz wykłady z prawa archiwalnego.

Podpisanie przez Polskę Deklaracji Bolońskiej w 1999 r. i przystąpienie do Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego wpłynęło na zmianę systemu kształcenia uniwersyteckiego w Polsce, w tym także uniwersyteckiego kształcenia archiwistów⁹. Zgodnie z wprowadzonymi zmianami studia dzielą się na trzy cykle nauczania: trzyletnie studia licencjackie i dwuletnie studia

⁷ Członkiem ICA/SAE jest Irena Mamczak-Gadkowska, w latach 1996-2000 była ona członkiem Komitetu Wykonawczego Sekcji.

⁸ Sprawozdania z Letnich Szkół Komputerowych zamieszczały czasopisma archiwalne, np. R. Galuba, D. Matelski, *Pierwsza Letnia Szkoła Komputerowa*, „Archeion” 1994, t. 93, s. 393-394; S. Sierpowski, *Kształcenie ustawiczne*, „Archiwista Polski” 2001, nr 3-4, s. 97.

⁹ Problematyce tej poświęcona była konferencja naukowa zorganizowana 2008 r. na UMCS w Lublinie. Materiały tej konferencji zostały opublikowane w pracy: *Kształcenie archiwistów i zarządców dokumentacji w kontekście wdrażania Procesu Bolońskiego. Materiały Konferencji Sekcji Eduka-*

magisterskie. Uzupełnieniem tych dwóch cykli mogą być czteroletnie studia doktoranckie. W konsekwencji tych zmian, począwszy od roku akademickiego 2005/2006, studia archiwistyczne na UAM trwają pięć lat z podziałem na studia licencjackie i magisterskie. Najlepsi studenci archiwistyki mają także możliwość kontynuacji nauki na studiach doktorskich. Zanim jednak nastąpiło przejście UAM na dwustopniowy system boloński, na początku XXI w. wprowadzono tu jednolite, pięcioletnie studia archiwistyczne. Umożliwiło to wprowadzenie do programu studiów trzech miesięcznych praktyk archiwalnych: po drugim, trzecim i czwartym roku studiów. Chociaż ten model kształcenia był realizowany zaledwie przez pięć lat, jest oceniany bardzo wysoko zarówno przez kadrę Zakładu Archiwistyki, jak i absolwentów tych studiów. Umożliwił on bowiem studentom zdobycie szerokiej wiedzy teoretycznej, a także kwalifikacji i umiejętności praktycznych.

Przejście Instytutu Historii UAM na dwustopniowy system kształcenia wpłynęło na zmianę naboru na studia archiwistyczne. Począwszy od roku akademickiego 2005/2006, historia ze specjalnością archiwistyczną posiada własny nabór studentów jako jeden z kierunków proponowanych studentom przez Instytut Historii UAM. Począwszy od roku akademickiego 2008/2009, zmieniła się także nazwa kierunku studiów na nową: historia – archiwistyka i zarządzanie dokumentacją. Zmiana nazwy kierunku pociągnęła za sobą znaczne poszerzenie programu studiów o przedmioty z zakresu zarządzania dokumentacją współczesną, w tym także elektroniczną, zarządzania archiwami, kancelarii współczesnej i informacji naukowej¹⁰.

Realizowany aktualnie program studiów stanowi pewną całość, chociaż dzieli się na dwa stopnie: licencjacki i magisterski i zgodnie z wymogami systemu bolońskiego umożliwia ukończenie zarówno pełnych pięcioletnich studiów archiwistycznych, jak i studiów licencjackich bądź tylko magisterskich.

Jakkolwiek system boloński jest różnie oceniany w środowisku uniwersyteckim, jego wielką zaletą jest możliwość podejmowania przez studentów studiów zagranicznych w ramach programu Erasmus. Studenci archiwistyki UAM chętnie korzystają z tych możliwości i odbywają jedno- lub dwusemestralne studia głównie na uniwersytetach niemieckich, czeskich, węgierskich, francuskich, hiszpańskich i włoskich. Bardzo często studenci łączą studia zagraniczne z praktykami w miejscowych archiwach uniwersyteckich, krajowych, wyznaniowych lub rodzinnych.

Dwustopniowy system kształcenia archiwistów na Wydziale Historycznym UAM spowodował zmiany w porównaniu z jednolitym, pięcioletnim programem kształcenia, realizowanym w pierwszych latach XX w. Zarówno na stu-

cji Archiwalnej Stowarzyszenia Archiwistów Polskich i Zakładu Archiwistyki Instytutu Historii UMCS Lublin, 23-24 października 2008 r., pod red. I. Mamczak-Gadkowskiej, Poznań 2009, ss. 145.

¹⁰ Aktualny program studiów na kierunku Historia – specjalność archiwistyka i zarządzanie dokumentacją na UAM znajduje się na stronie internetowej Instytutu Historii.

diach licencjackich, jak i magisterskich bloki przedmiotów specjalistycznych liczą po sześćset godzin dydaktycznych (razem 1200 godzin) oraz dwie praktyki archiwalne (po drugim roku studiów licencjackich i po pierwszym roku studiów magisterskich). Uzupełnieniem zajęć dydaktycznych i praktyki archiwalnej jest realizowany na I roku studiów magisterskich objazd naukowy po archiwach historycznych polskich lub zagranicznych¹¹.

W programie studiów licencjackich z zakresu archiwistyki i zarządzania dokumentacją na UAM znajdują się przedmioty należące do kanonu wykształcenia archiwalnego, takie jak: podstawy archiwistyki, metodyka opracowania dokumentacji współczesnej, zarządzanie dokumentacją współczesną i historia archiwów polskich. Bardzo ważną rolę w kształceniu archiwistów odgrywają zagadnienia kancelarii, począwszy od rozwoju form kancelaryjnych, aż do problematyki kancelarii i dokumentacji współczesnej. Uzupełniają je przedmioty z zakresu informacji: informacja naukowa, archiwa w społeczeństwie informacyjnym, archiwalne pomoce informacyjne oraz profilaktyka i konserwacja w archiwach. Wprowadzono również nowe przedmioty, takie jak: prawo archiwalne i prawo administracyjne. Tak realizowany program studiów I stopnia, stanowiący pewną całość i uzupełniony praktyką w archiwach zakładowych, przygotowuje specjalistów od kancelarii współczesnej i zarządzania dokumentacją, przez co umożliwia absolwentom tych studiów podejmowanie pracy w kancelariach i archiwach zakładowych urzędów i instytucji.

W programie studiów magisterskich, który również obejmuje sześćset godzin dydaktycznych i praktykę archiwalną w archiwach historycznych, dokonano znaczących zmian pod kątem przygotowania absolwentów do pracy w archiwach historycznych i zarządzania archiwami. Mając to na uwadze, w programie tych studiów realizowane są zajęcia z teorii i metodyki archiwalnej, ze szczególnym uwzględnieniem metodyki opracowania archiwaliów staropolskich, oraz zajęcia z paleografii, neografii gotyckiej i ruskiej. Osobną grupę zajęć stanowią wykłady z zarządzania archiwami oraz e-administracji, nowoczesnej informacji (informacji archiwalnej i zarządzania informacją), a także zajęcia z kancelarii tajnej i ochrony informacji niejawnych. Program studiów magisterskich uzupełniają zajęcia z public relations i popularyzacji w archiwach, archiwów zagranicznych i międzynarodowej współpracy archiwalnej, edytorstwa źródeł oraz ochrony dziedzictwa kulturowego.

Ważnym etapem w historii kształcenia archiwistów na Wydziale Historycznym UAM było wypracowanie w środowisku akademickim modelu kompetencji zawodowych archiwistów i zarządców dokumentacji. Wobec

¹¹ W. Kwiatkowska, *Jak kształcić archiwistów? Programy nauczania na polskich uniwersytetach w ostatniej dekadzie*, [w:] *Zatrzymać przeszłość. Dogonić przyszłość. Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich, Wrocław 5-7 września 2012*, red. W. Chorążyczewski, K. Strykowski, Warszawa 2013, s. 139-151.

problemów związanych z kształceniem archiwistów, wynikających z wprowadzenia systemu bolońskiego oraz znacznego zróżnicowania programowego w kształceniu archiwistów na poziomie wyższym, z inicjatywy powstałej w 2007 r. Sekcji Edukacji Archiwalnej Stowarzyszenia Archiwistów Polskich oraz przedstawicieli toruńskiego, uniwersyteckiego środowiska archiwistów, przystąpiono do wypracowania standardów programowych dla studiów z zakresu archiwistyki i zarządzania dokumentacją zarówno w ramach kierunku studiów, jak i specjalności. Prace działającego w latach 2007-2009 zespołu roboczego, składającego się przede wszystkim z przedstawicieli ośrodków kształcenia archiwalnego na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika, Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza, Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej, Uniwersytecie Warszawskim, Uniwersytecie Wrocławskim i Uniwersytecie Śląskim doprowadziły do wypracowania modelu kompetencji zawodowych, który został zaprezentowany uczestnikom konferencji poświęconej edukacji archiwalnej w Toruniu w 2009 r., a następnie opublikowany na stronach internetowych SAP oraz w czasopiśmie „Archiwista Polski”¹². Model ten, przyjęty po szerokich konsultacjach w środowisku archiwalnym, ministerialnym i uniwersyteckim, stanowi dziś punkt wyjścia dla budowania lub doskonalenia programów kształcenia archiwistów i zarządców dokumentacji w wyższych uczelniach w Polsce, zarówno na poziomie licencjackim, jak i magisterskim.

W czterdziestoletniej historii kształcenia archiwistów na Wydziale Historycznym UAM program nauczania ulegał stałej ewolucji. Niezmienne pozostały tradycje specjalności archiwistycznej, a mianowicie stała współpraca naukowa i dydaktyczna Zakładu Archiwistyki UAM z miejscowymi archiwami i urzędami. Podobnie jak w chwili uruchomienia specjalności archiwistycznej na Wydziale Historycznym UAM, ważną rolę w realizacji programu dydaktycznego odgrywają specjaliści z innych zakładów Instytutu Historii oraz współpraca naukowa i dydaktyczna, zwłaszcza z miejscowym Archiwum Państwowym i Archiwum UAM. Wkład pracowników Archiwum Państwowego w rozwój poznańskich studiów archiwistycznych na UAM jest nie do przecenienia. Od kilku lat, w związku z postępującą informatyzacją oraz wprowadzaniem elektronicznego zarządzania dokumentacją w urzędach, instytucjach, przedsiębiorstwach itp., Zakład Archiwistyki w zakresie realizacji zajęć z e-administracji ściśle współpracuje z urzędnikami odpowiedzialnymi za wprowadzanie elektronicznego zarządzania doku-

¹² W. Chorążyczewski, W. Kwiatkowska, *Model kompetencji zawodowych archiwistów i zarządców dokumentacji. Wersja końcowa*, [w:] *Kształcenie archiwistów i zarządców dokumentacji. Model kompetencji zawodowych*, red. W. Kwiatkowska, Poznań 2009, s. 13-27; *Dokumenty Stowarzyszenia Archiwistów Polskich. Model kompetencji zawodowych archiwistów i zarządców dokumentacji. Rekomendacja Zarządu Głównego Stowarzyszenia Archiwistów Polskich uchwalona 4 listopada 2010 r.*, „Archiwista Polski” [Bydgoszcz] 2010, nr 4, s. 13-21.

mentacją w największych urzędach administracji państwowej i samorządowej w Poznaniu, a mianowicie: Urzędu Miasta Poznania oraz Wielkopolskiego Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu¹³. Dzięki ścisłej współpracy Zakładu Archiwistyki z miejscowymi archiwami i urzędami także część zajęć dydaktycznych (niezależnie od praktyk wakacyjnych w archiwach) jest realizowana w archiwach różnych urzędów i instytucji.

Integralną częścią programu studiów archiwistycznych są praktyki archiwalne¹⁴. W programie studiów archiwalnych realizowane są dwie miesięczne praktyki archiwalne: pierwsza – po drugim roku studiów licencjackich (w archiwach zakładowych urzędów i instytucji); druga – po pierwszym roku studiów magisterskich (w archiwach państwowych z zasobem historycznym). Tylko w krótkim okresie funkcjonowania jednolitych pięcioletnich studiów archiwistycznych (na początku XXI w.) w programie kształcenia realizowane były trzy praktyki archiwalne: po drugim, trzecim i czwartym roku studiów. Przejście UAM na system boloński uniemożliwiło realizację praktyki po trzecim roku studiów. Nie zamyka to jednak studentom możliwości zdobycia dodatkowych umiejętności praktycznych. Dla chętnych istnieje możliwość zorganizowania dodatkowej, fakultatywnej praktyki archiwalnej w archiwach zakładowych lub historycznych w przerwie międzysemestralnej.

Poznańskie archiwa, biblioteki ze zbiorami specjalnymi oraz muzea i urzędy organizują dla studentów archiwistyki i zarządzania dokumentacją liczne staże i wolontariaty. Jedną z tych inicjatyw zasługuje na szczególne wyróżnienie. Od 2003 r., na mocy porozumienia Prezydenta Miasta Poznania i Rektora UAM, Urząd Miasta Poznania organizuje czteromiesięczne, płatne staże dla studentów UAM. Program tych staży skierowany jest do studentów ostatniego roku studiów licencjackich oraz do studentów studiów magisterskich. Trwające od ponad dziesięciu lat staże cieszą się ogromnym zainteresowaniem studentów. Stwarzają im możliwość zdobycia nowych umiejętności i kwalifikacji niezbędnych życiu zawodowym. Rocznie bierze w nich udział stu studentów UAM różnych kierunków i specjalności, w tym liczni studenci archiwistyki i zarządzania dokumentacją.

Znaczący jest dorobek naukowy poznańskiego ośrodka archiwistycznego. Działalność naukowo-badawcza pracowników Zakładu Archiwistyki obejmuje problematykę z zakresu: teorii i metodyki archiwalnej, archiwoznawstwa, kancelarii, zarządzania dokumentacją współczesną, archiwaliów w bibliotekach i muzeach, edytorstwa źródeł i źródłoznawstwa, informacji

¹³ W ramach tej współpracy zajęcia z zarządzania dokumentacją prowadzą: mgr Krzysztof Lange z Urzędu Miasta Poznania oraz mgr Przemysław Michalak z Wielkopolskiego Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu.

¹⁴ H. Robótka, *Praktyki studenckie w świetle potrzeb dydaktycznych uczelni – teoria i praktyka*, „Archeion” 1990, t. 87, s. 179-185.

naukowej w archiwach, prawa archiwalnego i historii regionalnej oraz historii Polski i powszechnej XX w.

Pracownicy Zakładu Archiwistyki razem z archiwistami Archiwum Państwowego w Poznaniu są m.in. autorami i redaktorami podręczników, monografii i skryptów: *Metodyka pracy archiwalnej* pod redakcją profesorów Stanisława Nawrockiego i Stanisława Sierpowskiego (w latach 1992-2004 ukazało się pięć wydań tego podręcznika); dwóch tomów wyboru źródeł zatytułowanych *Dzieje archiwistyki polskiej*, pod redakcją Stanisława Sierpowskiego i Dariusza Matelskiego (t. 1, Poznań 1988, t. 2, Poznań 1993); podręcznika pt. *Rozwój form kancelaryjnych na ziemiach polskich od średniowiecza do końca XX wieku* (Poznań 1998) pióra Stanisława Nawrockiego; trzykrotnie wydawanego *Vedemecum kancelaryjno-archiwalnego* (Poznań 2001, 2006 i 2011) pod redakcją Krzysztofa Strykowskiego; dziejów archiwów polskich *Archiwa państwowe w II Rzeczypospolitej* (Poznań 2006) opracowanych przez Irenę Mamczak-Gadkowską; skryptów autorstwa Rafała Galuby, zawierających przepisy prawne i metodyczne dla archiwistów: *Przepisy metodyczne dla archiwów* (Poznań 2002), *Archiwa przepisy prawne* (2000-2007), (Poznań 2007); pracy *Archiwa państwowe w latach 1918- 2011. Podstawy prawne działalności* (Poznań 2013) opracowanej przez Rafała Galubę; skryptu Jarosława Wiśniewskiego z zakresu archiwów w bibliotekach i muzeach *Archiwa w bibliotekach i muzeach* (Poznań 2000); skryptu do nauki czytania pisma staroruskiego i rosyjskiego, przygotowanego przez Krzysztofa Pietkiewicza *Cyrylica. Skrypt do nauki odczytywania pisma staroruskiego i rosyjskiego dla studentów archiwistyki* (Poznań 1996); skryptu do paleografii autorstwa Magdaleny Biniś-Szkopek, Małgorzaty Delimaty i Łukasza Skrzypczaka *Podstawy paleografii łacińskiej: skrypt dla studentów archiwistyki* (Poznań 2007). W ostatnim czasie dorobek naukowy Zakładu Archiwistyki został uzupełniony o pracę Magdaleny Heruday-Kiełczewskiej *Inventaire des Archives De L'association Solidarité France Pologne 1980-2004. Inwentarz Archiwum Stowarzyszenia Solidarité France Pologne 1980-2004*, Paris 2013.

Niezależnie od dorobku z zakresu teorii i metodyki archiwalnej, archiwoznawstwa, prawa archiwalnego i źródłoznawstwa, w dorobku naukowych pracowników Zakładu Archiwistyki znajdują się liczne prace z zakresu historii Polski i powszechnej (od średniowiecza po historię współczesną), historii regionalnej, biografistyki i edukacji archiwalnej¹⁵.

Zakład Archiwistyki na przestrzeni kilkudziesięciu lat organizował liczne konferencje naukowe poświęcone szeroko pojętej problematyce archiwalnej oraz kształceniu archiwistów. Tylko w ostatnich latach sesje nauko-

¹⁵ Pełniejsze informacje na temat dorobku naukowego pracowników Zakładu Archiwistyki znajdują się na stronie internetowej Instytutu Historii UAM. Patrz także: A. Kulecka, *Podręczniki archiwalne (pomiędzy teorią a praktyką)*, [w:] *Podręczniki archiwalne od koncepcji do realizacji*, pod red. W. Kwiatkowskiej i A. Rosy, Poznań 2012, s. 37-49; M. Wnuk, *Polskie podręczniki do nauczania archiwistyki na wybranych uniwersytetach – przegląd i zestawienie*, tamże, s. 49-87.

we poświęcone były np. dokumentacji masowej, nowym funkcjom archiwów i archiwom prywatnym. Ich efekty zostały upowszechniane w środowisku archiwalnym i uniwersyteckim¹⁶. Pracownicy Zakładu biorą też aktywny udział w konferencjach, zjazdach i kongresach archiwalnych organizowanych w kraju i za granicą¹⁷.

Począwszy od 2014 r. Instytut Historii UAM razem z Archiwum Państwowym w Poznaniu wydaje nowe czasopismo archiwalne „Przegląd Archiwalno-Historyczny”, którego redaktorem jest profesor Krzysztof Strykowski, a które powstało na bazie „Poznańskiego Rocznika Archiwalno-Historycznego”, wydawanego przez Archiwum Państwowe w Poznaniu w latach 1993-2013¹⁸.

Zakład Archiwistyki UAM nie prowadzi studiów zaocznych, ale od roku akademickiego 2011/2012 uruchomił studia eksternistyczne dla pracowników kancelarii i archiwów, którzy nie posiadają wykształcenia wyższego z zakresu archiwistyki i zarządzania dokumentacją. Studia te cieszą się także zainteresowaniem archiwistów kościelnych, zakonnych oraz genealogów.

Począwszy od roku akademickiego 2011/2012, Zakład Archiwistyki UAM organizuje także cieszące się zainteresowaniem Podyplomowe Studia Archiwistyki i Zarządzania Dokumentacją. W realizacji programu kształcenia na tych studiach, podobnie jak w przypadku studiów stacjonarnych, aktywnie uczestniczą pracownicy Archiwum Państwowego w Poznaniu, pracownicy Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, a także archiwiści i zarządcy dokumentacji Urzędu Miasta Poznania oraz Wielkopolskiego Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu.

Począwszy od 1995 r. na Wydziale Historycznym UAM działa Studenckie Koło Naukowe Stowarzyszenia Archiwistów Polskich, które współpracuje ze Stowarzyszeniem Archiwistów Polskich (członkowie Koła są członkami

¹⁶ *Dokumentacja masowa. Z problematyki kształtowania zasobu archiwalnego*, red. I. Mamczak-Gadkowska i K. Strykowski, Poznań 2012; *Nowe funkcje archiwów*, red. I. Mamczak-Gadkowska i K. Strykowski, Poznań 2015.

¹⁷ S. Sierpowski, *Nowe kierunki kształcenia archiwistów*, „Archeion” 1995, t. 94, s. 346-349; I. Mamczak-Gadkowska, *Problematyka kształcenia archiwalnego na konferencjach Sekcji Edukacji i Szkolenia Archiwalnego Międzynarodowej Rady Archiwów w latach 1996-2000*, [w:] *Archiwa i archiwiści w dobie społeczeństwa informacyjnego. Pamiętnik IV Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich, Szczecin, 12-13 września 2002*, red. D. Nałęcz, t. 1, Toruń 2002, s. 405-417; tejsze, *Poseidzenie Komitetu Wykonawczego Sekcji Edukacji i Szkolenia Międzynarodowej Rady Archiwów*, „Archiwista Polski” 1997, nr 4, s. 45-48; tejsze, *IX Sympozjum Międzynarodowe na temat kształcenia archiwalnego*, „Archeion” 1999, t. 100, s. 431-433; K. Strykowski, W. Chorążyczewski, *Czym dzisiaj żyją archiwa na świecie?*, „Archiwista Polski” 2008, nr 3, s. 7-19; tychże, *Strategia działań Międzynarodowej Rady Archiwów na lata 2008-2018*, „Archiwista Polski” 2008, nr 3, s. 21-26; K. Strykowski, *Międzynarodowa Konferencja Okrągłego Stołu Archiwów – Toledo, 24-29 października 2011 r.*, „Archiwista Polski” 2012, nr 2, s. 111-121.

¹⁸ Łącznie w latach 1993-2013 ukazało się szesnaście tomów „Poznańskiego Rocznika Archiwalno-Historycznego”.

SAP - Oddział w Poznaniu)¹⁹. Członkowie Koła wykazują wiele inicjatyw w zakresie organizacji wykładów monograficznych, ponadprogramowych wyjazdów do archiwów polskich i zagranicznych oraz wygłaszają referaty na organizowanych corocznie, począwszy od 1997 r., Ogólnopolskich Zjazdach Studentów Archiwistyki. Studenci archiwistyki na Wydziale Historycznym UAM dwukrotnie byli już organizatorami takich zjazdów. W 2016 r. będą gospodarzami kolejnego XVIII Ogólnopolskiego Zjazdu Studentów Archiwistyki w Poznaniu.

Specjalizację archiwistyczną na UAM ukończyło ponad tysiąc osób. Znaczna część słuchaczy studiów archiwistycznych na Wydziale Historycznym UAM uzupełniała swoją wiedzę z archiwistyki i zarządzania dokumentacją na seminariach licencjackich i magisterskich prowadzonych w przeszłości przez profesorów i doktorów habilitowanych: F. Paprockiego, I. Radtke, S. Nawrockiego i S. Sierpowskiego, a obecnie na seminariach licencjackich i magisterskich prowadzonych przez profesorów: K. Strykowskiego, I. Mamczak-Gadkowską oraz R. Galubę. Niektóre prace magisterskie poznańskich studentów archiwistyki są drukowane w czasopiśmie naukowych oraz nagradzane, co dowodzi ich wysokiego poziomu merytorycznego²⁰. W ciągu czterdziestu lat studiów archiwistycznych w Zakładzie Archiwistyki powstało kilkaset prac magisterskich z dziedziny archiwistyki, obejmujących tematykę archiwalną, głównie z zakresu: teorii i metodyki archiwalnej, prawa archiwalnego, dziejów archiwów, kancelarii współczesnej i współczesnych form kancelaryjnych, zarządzania dokumentacją, zarządzania archiwami i źródłoznawstwa²¹. W seminariach licencjackich i magisterskich z archiwistyki uczestniczyło w różnych latach średnio ok. 30-50 proc. studentów studiów archiwistycznych. Udział w seminariach z archiwistyki nie jest obowiązkowy, część studentów archiwistyki i zarządzania dokumentacją, ze względu

¹⁹ P. Wojciechowski, *Z życia Koła SAP na UAM*, „Biuletyn Stowarzyszenia Archiwistów Polskich Oddział w Poznaniu” 1995, r. III, nr 2/9, s. 18-19; A. Dzikowska, M. Zwierzykowski, *Sprawozdanie z działalności Studenckiego Koła Naukowego SAP na Wydziale historycznym UAM w Poznaniu w 1997 r.*, „Poznański Rocznik Archiwalno-Historyczny” [Poznań] 1998, r. V, s. 219-221.

²⁰ „Archeion” 1993, t. 92, s. 227-229. Nagroda Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych dla mgr. Przemysława Wojciechowskiego za pracę pt. *Polskie ustawodawstwo archiwalne w latach 1918-1983*, napisaną pod kierunkiem doc. dr Ireny Radtke. Nagroda Stowarzyszenia Archiwistów Polskich w postaci publikacji książkowej pracy magisterskiej dla Małgorzaty Ryguły za pracę pt. *Nagrania dźwiękowe w archiwach*, opublikowaną w 2013 r., napisaną pod kierunkiem prof. UAM dr. hab. Krzysztofa Strykowskiego.

²¹ B. Ryszewski, *Tematyka prac magisterskich na specjalizacjach archiwistycznych uniwersytetów polskich*, „Archeion” 1986, t. 81, s. 201; I. Janosz-Biskupowa, *Znaczenie seminarium magisterskiego w uniwersyteckim kształceniu archiwistów*, [w:] *Problemy kształcenia archiwistów na uniwersytetach*, Toruń 1982, s. 40-46.

na zainteresowania naukowe, uczestniczy w seminariach z zakresu nauk pomocniczych historii, regionalistyki oraz historii.

Liczba studentów studiujących archiwistykę na Wydziale Historycznym UAM w latach 1975-2015 kształtowała się różnie – średnio od 20 do ok. 60 studentów na jednym roku studiów. Podkreślić należy, że od chwili uruchomienia studiów archiwistycznych w Poznaniu nabór studentów na tę specjalność odbywa się corocznie. W ostatnich latach zainteresowanie studiami rośnie, nie tylko na studiach dziennych, ale także eksternistycznych i podyplomowych. Część studentów, korzystając z przywileju studiowania na dwóch kierunkach, podejmuje równoległe naukę na innych wydziałach i kierunkach UAM, a nawet na innych uczelniach. W pierwszych latach istnienia specjalności archiwistycznej na UAM studenci najczęściej łączyli studia archiwistyczne ze specjalnością nauczycielską. W ostatnich latach natomiast studenci specjalności archiwistycznej w ramach drugiego kierunku wybierają przede wszystkim studia prawnicze, administracyjne i filologiczne.

Losy absolwentów poznańskich studiów archiwistycznych nie były do tej pory przedmiotem badań. Wiadomo jednak, że wielu z nich podejmuje pracę zgodnie z wyuczonym zawodem w archiwach państwowych, kościelnych, archiwach zakładowych różnego typu (urzędów administracji, uczelni, banków, telewizji, placówek służby zdrowia itp.), archiwach outsourcingowych, oddziałach zbiorów specjalnych bibliotek. Rośnie liczba absolwentów zatrudnianych w administracji państwowej i samorządowej, kancelariach prawnych itp. Najwybitniejsi absolwenci specjalizacji archiwistycznej podejmują pracę naukową w Instytucie Historii UAM, a także na innych uniwersytetach, w placówkach naukowych Polskiej Akademii Nauk oraz instytutach naukowo-badawczych w kraju, a także w regionalnych towarzystwach naukowych.

Kształcenie archiwistów na Wydziale Historycznym UAM ma bogate tradycje oraz liczący się dorobek naukowy i dydaktyczny. Na pozycję specjalności archiwistyka i zarządzanie dokumentacją na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu wpływają nie tylko dokonania pracowników Zakładu Archiwistyki oraz stale doskonalona oferta dydaktyczna dla studentów. Mają na nią wpływ także sami absolwenci, zwłaszcza dyrektorzy i pracownicy archiwów, którzy współpracując z Zakładem Archiwistyki w zakresie organizacji wykładów otwartych, praktyk i staży dla studentów, a także organizacji konferencji naukowych przyczyniają się do rozwoju studiów archiwistycznych na swojej uczelni. Pamiętając o dorobku i czterdziestoletniej tradycji studiów archiwistycznych na Wydziale Historycznym UAM, pracownicy Zakładu Archiwistyki myślą o przyszłości i o potrzebie doskonalenia działalności naukowej i dydaktycznej zgodnie z rozwojem tej dyscypliny naukowej oraz oczekiwaniami ze strony praktyki archiwalnej.

Irena Mamczak-Gadkowska

Czterdzieści lat studiów archiwistycznych na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Streszczenie

W roku akademickim 2015/2016 mija czterdzieści lat od uruchomienia na Wydziale Historycznym UAM studiów archiwistycznych, których twórcą był wybitny archiwista i historyk – profesor Franciszek Paprocki. Autorka artykułu przedstawiła w nim historię specjalności, ewolucję nazwy, programów i modeli kształcenia archiwistów na Wydziale Historycznym UAM, a także specyfikę poznańskich studiów opartych na ścisłej współpracy dydaktycznej z miejscowymi archiwami i urzędami, zwłaszcza z Archiwum Państwowym w Poznaniu. Artykuł pokazuje także dorobek naukowy poznańskiego środowiska archiwistycznego, które może się poszczycić licznymi podręcznikami i skryptami do nauki archiwistyki oraz pracami z zakresu historii, a także szeroką ofertę dydaktyczną, która obejmuje obecnie nie tylko studia dzienne (zarówno licencjackie, magisterskie, jak i doktoranckie), ale także eksternistyczne i podyplomowe.

Forty years of archival studies at Adam Mickiewicz University in Poznań

Abstract

Academic year 2015/2016 marks the forty-year anniversary of launching archival studies at the Faculty of History at Adam Mickiewicz University. Professor Franciszek Paprocki, an exceptional archivist and historian, was the author of the course. The author of the article presents the history of the course, the evolution of its name, curricula and models of teaching archivists at the Faculty of History of AMU, as well as a specific character of studying in Poznań – based on a close educational cooperation with the local archives and offices, in particular the National Archive in Poznań. The article shows the scientific heritage of the Poznań archival specialists, who are the proud authors of textbooks for teaching and learning archival studies. Poznań also offers a wide selection of programs, which comprises full-time (BA, MA and PhD levels), extramural and postgraduate courses.